

ЗАКЛАДИ ЗАКРИТОГО ТИПУ В СИСТЕМІ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ НА ВОЛИНІ У ХІХ СТ.

Реформування освіти в Україні на початку ХХІ ст. неможливе без урахування досвіду минулого. Важливим є вивчення ролі закладів закритого типу серед жінок, що були доволі популярними в першій половині ХІХ ст. серед заможних верств суспільства, й давали освіту, орієнтовану на опанування традицій західноєвропейської культури.

Отже, приватні пансіони існували на Волині в кожному містечку середньої величини і за статутом 1803 р. підлягали контролю Віленського університету. Тільки в одному Кременці нараховувалось 5 жіночих пансіонів, у яких виховувалось декілька дітей, часом різного віку і статі. На допомогу пані-господарка запрошувала вчительку з найближчої школи або якусь іншу жінку. Шкільні вчителі ставилися до викладання в пансіонах як до другорядної справи, тому й рівень знань у цих закладах був невисоким. Серед найвідоміших у Житомирі приватних жіночих навчальних закладів можна виділити пансіони пастора Руге та баронеси Сабіни де Конті (початок ХІХ ст.), Елізи (Єлисавети) Колпакевич і Кароліни Ростецької (1830-ті рр.), Лопатьєвої та дружини волинського губернського контролера, надвірної радниці Елеонори Вілентіївни Жданко (1840-ві рр.); 1859 р. почав діяти приватний жіночий пансіон вдови надвірного радника Евеліни Махцевич. Особливість пансіонів, на думку Т. В. Сухенко, полягала в тому, що на першому місці були французька мова й світські манери, а викладачами працювали переважно іноземці. Урядові ревізії виявляли значні порушення у закладах, серед них – позбавлення вихованок обіду чи вечері як засіб покарання. Це призвело до того, що з 1833 по 1857 рр. уряд обмежував відкриття жіночих пансіонів, а в 1834 р. були призначені інспектори для нагляду за ними. Їхнім обов'язком було стежити, чи спирається виховання в закладі на головні засади російського життя – православ'я, самодержавство, народність.

У 1834 р. за пропозицією міністра народної освіти приватні жіночі пансіони за своїми внутрішніми доброчинностями, ґрунтовністю навчання, піклуванням про моральність і фізичне виховання повинні були поділятися на відмінні, хороші і посередні. У 1838 р. вони отримали офіційні назви навчальних закладів першого чи другого розрядів. Пансіони першого розряду мали відповідати гімназіям, а другого – повітовим училищам.

Навчання в пансіонах тривало цілий рік, за винятком святкових і вихідних днів. Щоденно проводилось по 4 уроки, з яких два – до обіду і після. Додаткові курси читалися у вільний від основних занять час. До 1838 р. час літніх канікул визначався особливим договором в кожному закладі окремо. Наприклад, у Київському навчальному окрузі вакації тривали з 1 липня до 15 серпня. Наприкінці навчального року у всіх приватних навчальних закладах у присутності місцевого училищного керівництва проводились відкриті випробовування. У дівочих пансіонах, на відміну від хлоп'ячих, не були поширеними тілесні покарання. Офіційно дозволеними засобами виховного впливу були зауваження, догани, погрози, позбавлення (окрім їжі, руху, навчання), примус і присоромлення. Але при цьому звертали увагу на мотиви, які спонукали дитину до вчинку.

Першорозрядні пансіони мали 4 класи, а другорозрядні – 3. Утримувачки могли відкривати додатковий підготовчий клас. Пропонувалось дворічну систему проходження кожного класу замінити на однорічну, аби господарки закладів не мали проблем зі щорічним прийомом учениць і розміщенням їх по класах. Але навіть у 60-х рр. ХІХ ст. більшість приватних жіночих пансіонів складалась з трьох класів і мала шестирічний курс навчання. У пансіонах першого розряду обов'язково викладались: Закон Божий греко-російського і римо-католицького віросповідувань, російська мова і словесність, французька, німецька та польська мови, загальна історія і географія, російська історія та географія, арифметика, чистописання, малювання, музика, співи, танці і рукоділля. За бажанням батьків учениць звільняли від польської мови, однієї з іноземних і співів. Додатково могли вивчатись: богослов'я в короткому огляді, англійська та італійська мови, скорочений варіант природничої історії та деякі найголовніші поняття з фізики. Вихованкам, які завершували повний курс, видавали свідоцтва на право викладання у приватних домах письма (російського й іноземного) та арифметики. У пансіонах другого розряду в коло обов'язкових предметів іноземні мови не входили. Французьку і німецьку представницям вищих станів дозволяли вивчати як додатковий предмет. З 1834 р. всі предмети, крім Закону Божого римо-католицького віросповідування, викладали російською мовою. Заборонялося використання підручників, не затверджених керівництвом округи.

Кількісний склад вчителів жіночих пансіонів залежав лише від фінансової потужності закладу. У 1835 р. луцький жіночий пансіон мав лише двох вчительок, житомирський баронеси де Конті – 11. Характерною особливістю жіночої пансіонної освіти початку ХІХ ст. була її всестановість. На початку ХІХ ст. у волинських жіночих пансіонах могли спільно навчатись діти дворянського, купецького і духовного станів, а також чиновників та іноземних підданих. В середині ХІХ ст. з'являються деякі зміни в якісному складі жіночих приватних пансіонів. Якщо на початку ХІХ ст. в них навчались переважно дівчата римо-католицького віросповідування, то у 50–60 рр. більша частина учениць вже була православною.

Так, у 1850 р. з 35 учениць Житомирського пансіону Л. Соколової православному віру сповідувала 21 вихованка.

Слід наголосити, що кількість учениць у волинських жіночих пансіонах у першій третині XIX ст. була незначною. В 1830-ті рр. – не більше 22, а в 50–60 рр. XIX ст. – 50 вихованок. Ряд пансіонів через малочисельність закривали. Плата за перебування в них становлювалася кожним навчальним закладом окремо. У 50-60-х рр. XIX ст. найдорожчими були житомирські жіночі пансіони Е. Махцевич і Л. Соколової – відповідно 250 та 228 руб. сріблом; повний пансіон у закладах М. Бондіні та П. Бачинської коштував 150 руб., Е. Жданко – 100 руб. У деяких пансіонах існувала гнучка система пільг і послуг, яка дозволяла сплачувати за утримання дітей лише частину від загальної суми. Зазвичай декілька учениць перебували на безкоштовному забезпеченні. Може здатися, що вартість пансіонного навчання була надто високою. Але утримання домашніх вчителів обходилося значно дорожче. Так, у 1857 р. сім'я Крашевських лише одному гувернеру була готова сплачувати 600–700 руб. на рік.

Мовами волинських пансіонів початку XIX ст. були польська і французька, а українська вважалась «холопською». Національна культура в пансіонах засвоювалася дітьми лише через байки Красицького та історичні пісні Ю. У. Немцевича. Загальний рівень навчання дівчат залишався посереднім і погано пристосованим до місцевих реалій.

На початку XIX ст. в Україні виникли й перші інститути шляхетних дівчат – Харківський (1812), Полтавський (1818), Одеський (1829), Київський (1833), Керченський (1836). Усі ці заклади, крім Київського, виникли завдяки місцевій ініціативі, функція ж держави обмежувалася лише наданням дозволу на відкриття того чи іншого закладу, а також контролем з дотримання вимоги керуватися під час їхньої організації статутом Верховного товариства шляхетних дівчат у Петербурзі. Лише згодом держава стала надавати їм грошову допомогу, зрозумівши роль інститутів як засобу русифікації населення.

1843 р. в Житомирі відкрито перший навчальний заклад, що давав систематичну освіту, – зразковий пансіон шляхетних дівчат. Проіснував він до 1863 р. Кількість учениць тут не перевищувала 50. Порівнюючи приватні пансіони й інститути шляхетних дівчат, погодимося з думкою Т. В. Сухенко, що інститути все ж давали кращу освіту. По-перше, в них викладали кращі педагоги; по-друге, в інститутах було розширено програму за рахунок фізики і природознавства, в більшому обсязі вивчалися російська мова та словесність.

Жіноча освіта на Волині обмежувалася початковим і середнім рівнями, хоч другий й був представлений доволі широко й різнопланово. Приватні жіночі пансіони, інститути шляхетних дівчат, жіночі гімназії й прогімназії – ось неповний перелік жіночих навчальних закладів середньоосвітнього цензу. Незважаючи на проімперську спрямованість навчально-виховного процесу, приватні жіночі навчальні заклади закритого типу стали важливим етапом формування системи жіночої освіти на Волині. Вони виявили зацікавленість значної частини суспільства у забезпеченні жінок середньою освітою; показали педагогічні та економічні переваги організованої освіти над домашньою; підготували громадську свідомість до сприймання ідеї організації відкритих всестанових жіночих навчальних закладів; вплинули на формування серйозного ставлення влади до проблем професійної підготовки педагогічного персоналу жіночих навчальних закладів.